

KAŞGARI TEKKESİ

Nuran ÇETİN

1975 Çanlırı / Ilgaz doğumlu. İlköğrenimini Eyüp-Merkez ilkokulu'nda, orta ve lise öğrenimi Küçükköy İmam Hatip Lisesi'nde tamamladı. 2000 yılında Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 2004 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde "Eyüp Kaşgari Dergâhı ve Kültür Tarihindeki Yeri" konulu tezi ile yüksek lisansını tamamladı.

Tekkeler genelde İslâm, özelde tasavvuf düşüncesinin; anlayış ve terbiyesinin hem teorik hem pratik bakımdan işlendiği, halka da sunulduğu mekanlardır. Gündelik hayatın sıkıntıları içinde bunalan insanlar, buralara gönül dünyâlarını, rûhlarını dinlendirmek için gelirler, aradıkları huzur ve rahatı bularak mânevî doyuma erişirdi. Böylece tekkelerde buldukları süre içinde insanlar, hem boş zamanlarını en güzel şekilde değerlendirirler; hem de sıkıntılarını atarak ferahlamış olurlardı.⁽¹⁾

Her tarikat kendi anlayışını halka ulaştırmak için tekkesini kurmuş⁽²⁾ böylece, tarikatlarla birlikte İslâm dünyasının hemen her tarafında tekkeler daha yoğun bir şekilde görülmüştür. Hatta aynı mahallede birbirlerine yakın mesafelerde onlarca tekke inşa edilmiştir. Kâşgarî, Hatûniye, Karyağdı tekkeleri Eyüp'te aynı mahallede kurulmuş olan tekkelerin sadece birkaç tanesidir.

Tekkenin Kurucusu Murtazâ Efendi: Devletteki görevinin yanı sıra, başta Kâşgarî Tekkesi olmak üzere, bir çok hayır kurumunun kurulmasında katkıları olan önemli bir şahsiyettir. Bu hayır işlerine başta kızı ve hanımı olmak üzere yakınları da iştirak etmiş ve güçlü bir vakıf müessesesi oluşturmuşlardır. Kurdukları Kâşgarî Tekkesi iki asrı aşkın bir zamandır hâlâ varlığını korumaktadır.

Murtazâ Efendi'nin Tersâne-i âmire emîni, cizye muhasebecisi olarak görev yaptığını, İstanbul'da Mahmutpaşa'da Veli Câmii yakınında ikamet ettiğini bizim için birinci elden kaynak olan vakfiyeden öğrenmiş oluyoruz.⁽³⁾ Murtazâ Efendi ilmiyeden yetişmiş, muhasebecilik gibi hesap işleri alanında yüksek görevlere getirilmiştir. Murtazâ Efendi Tersâne emîni olarak görev yapmıştır. Osmanlı Devleti'nde böyle bir vazifede bulunan kişiye tersâne veznesinden çıkan paranın yüzde onu maaş olarak ödeniyordu.⁽⁴⁾

1146/1733'te Tophane nâzırı,

Resim 1; Kaşgari tekkesi'nin girişi. (İstanbul Arkeoloji Müzesi Negatif arşivi Encümen 1942)

1147/1734'te Tersâne emîni 1153/1740'ta Anadolu muhasebecisi, 1158/1745'te Cizye muhasebecisi, 1159/1746'da Rûznâme-i evvel olarak görevine devam etmiştir.⁽⁵⁾ 1160/1747'de Ramazan ayının on altıncı günü vefat etmiştir.⁽⁶⁾ Kâşgarî Dergâhı'nın Haliç'e bakan ana kapısından girince sağdaki parmaklık içinde ortalarda yer alan, kitâbesi sülüs ile (*Hüve'r Rezzâku'l Bâki / Sâhibu'l- hayrât / ve'l- hasenât sâbikan / Ruznamçe-i evvel merhum/ el- Hac Murtazâ Efendi/ ruhuna Fatiha 1160/1747*) yazılı olan mezar Murtazâ Efendi'ye âiddir.

Murtazâ Efendi, hesap işleri alanındaki uzmanlığının yanı sıra tasavvufu da ilgilennmiştir. Anladığımız kadarıyla Murtazâ Efendi'nin hayat çizgisi hacda Şeyh Ahmed Yekdest Cüryânî ile tanışmasından sonra değişmiştir.⁽⁷⁾ Nakşbendîliğin Müceddidiyye koluna intisap eden Murtazâ Efendi, Ahmed Yekdest'in dördüncü halifesidir.⁽⁸⁾ Tasavvuftaki silsilesi Ahmed Yekdest, Muhammed Ma'sûm, Ahmed Farûk Sirhindî yoluyla Nakşbendîliğin Müceddidiyye koluna dayanır. Her ne kadar kendisi Müceddidî olsa da, vakfetmiş olduğu tekkenin başına aynı tarikatın kollarından Kâsânî şeyhlerinden Abdullah Kâşgarî'yi getirmiştir.

XVIII. yüzyılda kurulan Kâşgarî Dergâhı ile ilgili en önemli kaynaklardan biri, bu tekkenin kurucusu Murtazâ Efendi'ye

(1) Ziya Kazıcı, "Osmanlılarda Tekkeler" *İslâm Medeniyeti Mecmuası*, c.V, sayı: 4. (Ekim 1982), s. 29.

(2) Mustafa Kara, "Medeniyet Tarihimizde Tekkeler", *Türk Yurdu* 7. Devre, c.18 (50) sayı:127-128 (488-489), 1998, s.110.

(3) İMMA, (İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi) nr. 1702 *el-Hac Murtazâ Efendi Vakfiyesi*, vr. 6a, 6b, 26b, 27a, 69b.

(4) M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993, III,466.

(5) Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i Osmanî*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1308, IV,361.

(6) Süreyyâ, IV,361.

(7) Süreyyâ, IV,361.

(8) Hüseyin Vassâf, *Sefine-i Evliyâ-yı Ebrâr Şerh-i Esâmâr-ı Esrâr*, Sül Ktp. Yazma Başışlar, nr. 2306, II,46.

Resim 2; Kaşgari Camii'nin dış görünüşü. (İstanbul Arkeoloji Müzesi Negatif arşivi Encümen 1942)

âid vakfiyedir. Vakfiyenin tamamında Murtaşâ Efendi, eşi Behri Hatun, kızı Selime Hanım'ın vakfettiği mülkler sıralanmıştır. Söz konusu vakfiyenin kısa bir bölümünde Kâşgarî Dergâhı'na yer verilmiştir.

Tekkenin yapımına 1157/1744'de başlanmış, 1158/1745'te bir sene içerisinde tevhidhâne ve şeyhin evinden ibâret olan kısmı tamamlanmıştır.⁽⁹⁾ Bu iki bölüm günümüzde mevcuttur. 1159/1746'da Tekkenin bânisi Murtaşâ Efendi tarafından tekke vakfedilmiştir.⁽¹⁰⁾ Gördüğü bir rüyâ üzerine, tekkeyi ve yanındaki câmiyi Nakşbendiyye tarîkatı müntesiplerine verilmesini şart koşmuştur.⁽¹¹⁾

Vakfiyeden edindiğimiz bilgilere göre kuruluşu itibâriyle tekkede beş oda, tekkeye âid bir mescid, fakirlerin yemek yiyebileceği büyük bir oda ve helâ bulunmaktaydı.⁽¹²⁾ Bir odanın şeyhe, dört odanın da tekkenin dervişlerine tahsis edilmesi şart koşulmuştur. Vakfiyede dört odanın dervişlere tahsis edilmesi istendiğinden tekkede şeyhin hâricinde dervişlerin de barındıkları anlaşılmaktadır. İlgili bir arşiv belgesinde, XIX. yüzyılın ortalarında tekkede kalan şeyh ve dervişlerin isimleri açıklanmıştır.⁽¹³⁾

Vakfiyede ifade edildiği gibi tekkede kalan bu dervişlerin yemek ve barınma ihtiyaçları tekkenin vakfından karşılanıyor-

du. Çünkü vakfiyede sırf yemek masrafları için günlük otuz akçe ayrılması istenmektedir. Barınma ihtiyacının da temin edilmesine yönelik olarak, vakfedilen beş odadan dördü, dervişlerin ikamet etmeleri için tahsis edilmişti. Bunun yanında şeyhin, imâmın, müezzinin, aşcının, hademenin vb. tekkede görev alan vazifelilerin günlük ücretleri de yine tekke vakfından karşılanıyordu. Bütün bu giderlerin temin edilmesi için Murtaşâ Efendi, İstanbul'un ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde mülkler vakfetmişti. Vakfedilen akârlar kiraya verilmekte ve kira gelirleriyle, Kâşgarî Tekkesi ve Rûmelî'de Silistre kasabasına bağlı Baylar Köyü'nde yaptırdığı câmi ve mektebin ihtiyaçları karşılanmaktaydı. Murtaşâ Efendi'den sonra kızı Selime Hanım ve eşi Behri Hatun da çeşitli akarlar vakfetmişler. Kendilerine âid vakfı Murtaşâ Efendi'nin vakfına dâhil etmişlerdir.

Kısaca Murtaşâ Efendi'nin vakfı, eşi ve kızının vakıflarının da buraya ilhak edilmesiyle daha da güçlenmiştir. Murtaşâ Efendi'ye âid vakfiye⁽¹⁴⁾ 105 varaktan ibârettir. Eşi Behri Hatun, kızı Selime Hanım'ın vakfiyesi de buna dâhildir. Türkçe, sâde bir dille yazılmıştır. Vakfiyede üzerinde durulan hususlardan biri vakfın nesilden nesile intikali ile devâmının sağlanmasıdır. Tekkenin girişindeki kitâbeden de anlaşıldığı gibi, Kâşgarî Tekkesi, kuruluşundan tekkelelerin kapatıldığı tarihe kadar Nakşbendiyye tarîkatına bağlı olarak faaliyetlerini yürütmüştür. Vakfiyede tekkenin, Nakşbendiyye müntesiplerine âid olduğu şu ifadelerle vurgulanmıştır. "...Medîne-i Eyyüb el- Ensârî'de binâ ve ihyâ eylediğim zâviye-i latife-i Nakşbendiyye fukarâsına meşrûta..." (Vakfiye, vr. 13b)

Tekkede, câmide ve mektepte imâmet, hitâbet ve hoca olarak görevini ifâ edenler vefat ettiğinde, bu vazifelere tâyin edilen kişilerin, vakfın mütevellisinin de uygun bulunduğu Kur'ân tilâvetine ve İslâmî ilimlere vâkîf kişilerden seçilmesini istenmiştir.

(9) Hüseyin Ayvansarâyî, *Hadîkatü'l- Cevâmî*, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1281, I,260,261.

(10) İMMA, nr. 1780 *Tekayâ ve Zevâyâ Vakfiyeler Defteri*, s.21.

(11) Ayvansarâyî, I,260.

(12) İMMA, nr., 1702 *el-Hac Murtaşâ Efendi Vakfiyesi*, vr.11a-b.

(13) BOA, (Başbakanlık Osmanlı Arşivi) Kamil Kepeci Tasnifi, 6290/I, 6/I, s.300.

(14) İMMA, 1702 nr. *el-Hac Murtaşâ Efendi vakfı ile ilgili defter*.

Yani işin ehli olan kimselere vazife verilmesi istenmiştir. İlgili vakfiye kaydı: "...İmâmet ve hitâbete ve hocalığa mutasarrıflar fevt oldukta mücevoid ve tilâvete kâdir ve şerâât-i İslâmiyeye ârif müstahik ve muhtâr cemâat evlâdları bulunur ise mütevellî arzı ile evlâdına tevcih oluna. Müstahik olmayan evlâdına verilmeyip müstehik olan kimselere verile...." (Vakfiye, vr. 19b,20a)

Murtazâ Efendi hayatta olduğu sürece vakfın tevliyetinin kendisinde, vefatından sonra ise neslinden gelen kişilere âid olmasını şart koşturmuştur. (Vakfiye, vr. 17b-19b)

Vakfiyede ev, tarla, arsa gibi gayr-i menkullerin satılmamak şartıyla kendisinden sonra gelen mirasçılara bırakılması "*evlâd-ı evlâd-ı ..batnen ba'de batnin meşrûta ola*" diyerek vakfın devamlı olarak kuşaktan kuşağa intikal etmesi istenmiştir. Bahsi geçen şartlarda azaltma, çoğaltma, değiştirme vs. bütün bunların hepsinin kendi üzerinde olduğu, ifade edilmiştir. (Vakfiye, vr. 20a-b,21a)

Vakfiyenin ikinci bölümünde Murtazâ Efendi'nin İstanbul ve Anadolu'nun çeşitli yerlerindeki vakıf ve akârâtına yer verilmiştir. Murtazâ Efendi, ayrıca Silistre kasabasına bağlı Baylar denilen yerde bir câmi, bir mektep vakfetmiştir. (Vakfiye, vr. 27a)

Tespit edebildiğimiz kadarıyla, Murtazâ Efendi 51 ev, 1 yalı, 5 yahudihâne, 1 mescid, 1 câmi, 1 tekke, 1 mektep, 2 hamam, 22 oda, 480 akçe kira geliri, 10 bin kuruş, 1 gümrükhâne, 1 bakkal dükkanı, 1 berber dükkanı, 1 hallaç dükkanı, 1 manav dükkanı, 1 dükkan, 1 ticârethâne, tatlı su gelirleri, balıkçı mahzenleri vakfetmiştir.

Kızı Selime Hanım ise, 2150 kuruş vakfetmiş ve bununla İstanbul'un çeşitli yerlerinde 7 ev, 4 dükkan alınmıştır. Eşi Behri Hatun ise, 6000 kuruş vakfetmiş bunun 5550 kuruşu ile günlük 30 akçe kira getiren 23 ev alınmıştır. Vakfedilen evlerde genelde altı üstlü odalar, sofa, kiler, mutfak, hamam, helâ, su kuyusu, ahır, avlu, ambar,

ocak, mahzen, bahçe, köşk, odunluk, hol, geniş salon, mağsel, meyveli meyvesiz ağaçlar, su kuyuları gibi unsurlar bulunuyordu. Vakfedilen mülkler genelde Eyüp olmak üzere İstanbul'un çeşitli semtlerinde yer almaktadır.

Vakfiyedeki bilgiler ışığında Murtazâ Efendi'nin vakfettiği mülkleri ve yapılacak harcamaları tablo halinde topluca verelim.

Tablo 1

Murtazâ Efendi'nin Vakfettiği Mülkler

Mülkler	aded	Mülkler	aded
Mescid	1	Ticarethane	1
Câmi	1	Hallaç dükkanı	1
Tekke	1	Manav dükkanı	1
Mekteb	1	Nakit	on bin kuruş
Ev	51	Bahçe	
Yalı	1	Bi'r-i mâ (su kuyuları)	
Yahudihane	5	Kanevât (su kanalları)	
Hamam	2	Mâi leziz (tatlı su gelirleri)	
Oda	16	Balıkçı mahzenleri	
Gümrükhane	1	Kayık Limanı	
Bakkal dükkanı	1	Meyveli meyvesiz ağaçlar	
Dükkan	1	Külhan (Hamam ocağı)	
Berber dükkanı	1	Mukataa 480 akçelik bahçenin geliri	

Tablo 2

Murtazâ Efendi Vakfı'ndan Yapılacak

Harcamalar

Yevmî akçe	Yevmî akçe
İmâm - Hatip 7	Hademe 5
Müezzin- Kayyım 4	Revgan-ı zeyt (zeytin yağı)
Muallim-i sibyan 4	Mum
Mekteb-i halife 1	Kandil bu son üçü için 6
Senevî akçe	Senevî akçe
Mefrûşât 600	Mum-ı asel (balmumu) 600

Vakfiyede yer alan Kâşgarî Tekkesi ile

Resim 3; Meclisi Meşayih Vakfiye Sicili sayfaları

Resim 4; Kaşgari Tekkesi haziresi (Eyüp Belediyesi Arşivi)

(15) Eyüp Tapu Sicil Müdürlüğü Kütük Sayfa No: 322; Vakıflar İstanbul Bölge Müdürlüğü Hayır İşleri Dosyası 41-1957, 15.01.1951 tarihli T.C. Tapu Senedi'nde yer alan bilgiler.

(16) Thierry Zarcone, "Histoire Et Croyances Des Derviches Türkestanais Et Indiens Istanbul" *Anatolia Moderna (Yeni Anadolu)*, c. II, Paris-1991, s. 164.

Resim 5; Kaşgari Tekkesi haziresinden detay (Eyüp Belediyesi Arşivi)

ilgili bölümde de tekkede imâm, müezzin, kayyım, hademe aşçı vs. olarak görev üstlenen kişilere ne kadar yevmiye verileceği, bilhassa vefât eden şeyhin yerine tâyinini nasıl yapılacağı, tekkenin masrafları için ne kadar meblağ ayrılacağı, vakfedilen akâr ve mülklerin neler olduğu, tek tek açıklanmıştır.

Vakfiyeye göre tekkede görev alan kişilere ve tekkenin masraflarına ödenmesi gereken meblağlar:

Tablo 3

Murtazâ Efendi Vakfı'ndan Tekkenin Personeline Ödenecek Meblağ

Görevli	Yevmî akçe
Şeyh	10
İmâm- Hatip	4
Müezzin-Kayyım	4
Aşçı	3
Hademe	2
Vakıf Mütevelli	4
Katip	2
Câbî	3
Râh-ı âbî (su yolcusu)	2
Toplam 9 kişi	34 Akçe

Tablo 4

Murtazâ Efendi Vakfı'ndan Tekkenin İhtiyaçları İçin Ödenecek Meblağ

Tekkenin İhtiyaçları	Yevmî akçe
Yemek Masrafları	30
Revgan-ı Zeyt, Mum	3
Toplam günlük	67
Tekkenin İhtiyaçları	Senevî akçe
Mefruşat meblağı	1000
6 Okka Mum-ı asel	....
Toplam senelik	1000

Kaşgarî Tekkesinin Fizikî Durumu:

XVIII. yüzyılda kurulan Kaşgarî Dergâhı adını, tekkenin ilk şeyhi Abdullah Ni-

dâî'nin memleketi olan, bugün Çin idaresinde bulunan Doğu Türkistan'ın merkezi Kâşgar'dan almaktadır. Dergâh, Eyüp semtinde, İdris Köşkü mevkiinde Hüsam Efendi Sokağı ile Karyağdı Sokağı'nın arasında bulunmaktadır. Dergâhın her iki sokak yoluna açılan avlu kapıları bulunmaktadır. Tekke, târihî, mânevî özelliğinin yanında, Haliç'e bakan yamaçta yer alması bakımından doğal güzelliği ile de dikkat çekmektedir. Tapu kayıtlarındaki bilgilere göre, 43 pafta, 35 ada, 2 parsel üzerinde 2001 m² alanı kaplar.⁽¹⁵⁾ Tekkenin faal olarak kullanılan alanı fazla büyük değildir. Tekkede iki katlı mescid, herem-selâmlık binası, iki türbe, iç ve dış hazire, iki çeşme, bir kuyu, bir kitâbeli sarnıç, bir şadırvan yer alır. Fotoğraflarda gördüğümüz ve tekkeyi tanıyanlardan edindiğimiz izlenimlere göre, tekkede ahşap derviş hücreleri ve köşk olarak tâbir edilen bir bölüm varmış, bu iki bölüm maalesef bugün mevcut değildir.

Tekke ahşaptan yapıldığı için zamanla çürüme ve yıkılmalar olmuş, varlığını koruması için birtakım onarımlar olmuş; fakat tâmiratlarla tekkedeki müştemilâtın kendine özgü hâli kaybolmuştur. Bu yapılan onarımlarla orijinal hâli korunamamış olsa bile, on beş, yirmi yıl öncesine nazaran daha bakımlıdır. Tekkenin avlusunda yer alan derviş hücreleri ve ahşap misafirhâne haricinde tekkede yer alan diğer ek yapılar bugün mevcuttur.

Vakfiye kayıtlarına göre Nakşbendî tarîkatı müntesiplerine tahsis edilen tekke, kurucusuna nispetle "Murtazâ Efendi Tekkesi" ve ilk şeyhine nispetle de "Kaşgarî Abdullah Tekkesi" olarak tanınmaktadır.

Tekkenin kurucusunun ve şeyhlerinin Nakşbendî tarîkatına intisablı olması hasebiyle, Kaşgarî Tekkesi'nin İstanbul'da Nakşbendîliğin yayılmasında⁽¹⁶⁾ önemli bir görev üstlendiğini söyleyebiliriz. Tekkenin ilk şeyhi olan Abdullah Kaşgarî, yıllarca sü-

ren uzun yolculukların ardından memleketi Doğu Türkistan'dan İstanbul'a geldi. Önce Eyüp'teki Kalenderhâne sonra da Murtazâ Efendi Tekkesi'ne şeyh oldu. Şeyh olmasının yanında onun Orta Asya Türk kültürünü yansıtan bir kimliği vardır. Dolayısıyla Kâşgarî Tekkesi, Orta Asya Türk kültürünün Nakşbendîlik yoluyla İstanbul'da temsil edildiği önemli tarikat merkezlerinden biridir.⁽¹⁷⁾

Tekkenin kurucusu Murtazâ Efendi Nakşbendî tarikatının Müceddidiye koluna intisablı iken, tekkenin ilk şeyhi Abdullah Kâşgarî Kâsâniyye koluna, tekkenin son şeyhi Abdülhakim Arvâsî ise Hâlidîyye koluna bağlıdır. Dolayısıyla değişik zamanlarda Kâşgarî Dergâhı'nda aynı tarikatın farklı kolları etkili olmuştur. Kuruluşundan tekkelerin kapatıldığı 1925 tarihine kadar Nakşbendîyye tarikatına bağlı olarak faaliyetlerini devam ettirmiştir.

Kâşgarî Dergâhı'nda yürütülen faaliyetlerin içeriği hakkında detaylı bir bilgiye sahip değiliz Ancak Nakşbendîyye tarikatı hafif zikri esas aldığı için, tekkede sesli zikir gibi faaliyetlerin olmadığını söyleyebiliriz. Vakfiye şartlarına göre tekkede Kur'ân-ı Kerîm hatmi yapıldığını, muayyen günlerde mukabele okunduğunu, hatm-i hâcegân yapıldığını, Mirâc-ı nebî okunduğunu, gelen misafirlere yemek verildiğini, Muhtemelen İsa Geylânî. Abdullah Nidâî, Abdülhakim Arvâsî gibi ilmiyle ön planda olan şeyhlerin döneminde tekkede dersler okutulduğunu ifade edebiliriz.

Tekkelerin kapatıldığı 1925 tarihinden sonra tekkedeki bu faaliyetler durmuş, sadece câmi kullanıma açılmıştır. Günümüzde hâlen câmisi kullanıldığı için, halk nazarında daha çok "Kâşgarî Câmii" olarak bilinir.

Câmi-tevhidhâne tek katlı, bitişikte yer alan harem-selâmlık bölümü iki katlıdır.

Resim 6; Kaşgari Tekkesi Haziresi ve tekkenin genel görünüşü.

Tekkenin asıl öğelerinden biri harem-selâmlık kısmıdır. Dış görünüm olarak normal bir ev gibidir. Fakat asıl fonksiyonları bakımından normal bir evden farklı unsurlardan oluşur. Kâşgarî Tekkesi'nde ahşaptan önü revaklı odaların sıralanmasıyla meydana gelen derviş hücreleri vardı.⁽¹⁸⁾ Tekkenin avlusunda yer alan ve 1925'ten sonra, uzun süre kullanılmadığı için harâbe olan bu derviş hücreleri 1962'de çökmüştür.⁽¹⁹⁾ Daha sonrasında ise tamamen yıkılan derviş hücrelerinin yerinde, bugün câmi derneğinin kullandığı sonradan yapılan bir oda ve ağaçlık bir alan bulunmaktadır. Kâşgarî Tekkesi'nde muhtemelen tekkeye gelen misafirlerin ağırlandığı iki katlı misafirhâne (köşk) bugün mevcut değildir.

Tekkenin dışındaki kişilerin veya mahalle sakinlerinin faydalanabilmesi için ha-

(17) Ekrem Işın "Nakşbendîlik", DBİA, VI, 35,36,38.

(18) Esin Demirel İşli, İstanbul Tekkeleri Mimarisi Eklentileri ve Restorasyonu, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), YTÜFBE, 1998, s.187.

(19) H.Fahrnissa (Ensâri) Kara, İstanbul Metropoliter Alan Gelişme Sürecinde Bir Dinî Kültürel Sosyal Yerleşim Merkezi-Eyüp, İstanbul: İTÜFBE, (Doktora tezi), 1994, s. 107.

Resim 7; Kaşgari Cami iç görünüşü (İstanbul Arkeoloji Müzesi Negatif arşivi Encümen 1942)

Resim 8; Tekkinin Kuyusu Sürre emîni Hacı Ahmed Bican Paşa tarafından 1873'te vakfedilmiştir

ne zaman kim tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir.

Bazı tekkelerde abdest almak için yapılmış şadırvanlar vardır. Kâşgarî Tekkesi'nin ilk inşâ edildiği dönemde yapıldığı tahmin edilen şadırvan mevcuttur. Fotoğraflarda görülen şadırvanın dış kısmını örten camekânın yerine beton atılmıştır. Şadırvan, eski halinden bugün oldukça farklıdır.

Tekkelerde su ihtiyacı sadece çeşmelerden karşılanmıyordu; suyun her zaman rahatlıkla temin edilmesi için açılmış kuyular da vardı. Kâşgarî Tekkesi'nde günümüzde kullanılan kuyu vardır. Bu kuyu tekke mensuplarından Sürre emîni Hacı Ahmed Bican Paşa tarafından 1873'te vakfedilmiştir.⁽²⁰⁾ Üzerinde talik hatla şu ifadeleri içeren bir kitâbe bulunmaktadır: "*Sürre-i Hümayûn Emîni sâbık es- Seyyid Hacı Ahmet Bican Paşa'nın ruhu için fatiha fi sene 1290 13 Sefer (1873).*"

Ayrıca, Ahmed Bican Paşa 22109 kuruş vakfetmiş ve tekkede her yıl Recep ayında "Mirâc-ı Nebî" okunmasını istemiş, Bu iş için tekkenin şeyhine 500 kuruş verilmesini istemiştir.⁽²¹⁾

Tekkede Ahmed Bican Paşanın lahdi-nin yanında merdivenlerle çıkılan Abdullah Kâşgarî'nin türbesine göre biraz daha yüksek konumda yer alan İsâ Geylânî'nin türbesi vardır. Bu türbenin *Hadîkatü'l-Cevâmî*, *Sefîne-i Evliyâ*,⁽²²⁾ gibi klasik kaynaklar-

da Osmanlı padişahlarından III. Selim tarafından yaptırıldığı ifade edilmektedir. Türbede İsâ Geylânî'ye âid olan tek bir ahşap sanduka bulunmaktadır. Tekkenin diğer türbesinde Abdullah Kâşgarî ile oğlu Ubeydullah Efendi'ye âid iki lahit bulunmaktadır. Merdivenlerden inilerek ulaşılan bu türbenin, eski hali bugünkünden oldukça farklıdır. Sonraki yıllarda tâmir edilen türbe, her onarımdan sonra orijinalliğini kaybetmiştir.

Kâşgarî Tekkesi'nin Şeyhler Silsilesi:

1-Abdullah Nidâî Kâşgarî Efendi(Ö. 1174/1760): Kâşgarî Dergâhı'nın ilk şeyhi Abdullah Nidâî, XVIII. yüzyılda Orta Asya kökenli Nakşîliğin İstanbul'daki en önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilmektedir.⁽²³⁾ Nidâî *Risâle-i Hakkıyye* adlı eserinde hayatına dâir bazı bilgilere yer vermiştir. Nakşbendiyye tarikatına intisap etmesi dolayısıyla "Nakşbendî", uzun yıllar İstanbul'un Eyüp semtinde ikamet etmiş olması ile "Eyyübî" unvânıyla tanınır.⁽²⁴⁾ Mahlası Nidâî'dir⁽²⁵⁾

Eserinden edindiğimiz bilgiye göre Abdullah Nidâî, hayatının ilk yıllarını memleketinde geçirdi. On yedi yaşında iken kendisinde mânevî haller zuhûr etmeye başladı. Bu sebeple Nakşbendî tarikatı müridlerinden olan Mevlânâ Azhar Kâşgarî'ye muhabbeti arttı. Bir süre şeyhinin hizmetinde bulundu. Bu yıllarda on sekiz yaşlarında olan Nidâî, şeyhinin de kendisine tavsiye etmesi üzerine bir çok seyahat yaptı. Böylece seyahat yoluyla mânevî eğitimine devam etti. Evliyâdan olan yaklaşık yetmiş sekiz velînin kabrini ve diğer mü'minîn ve mü'minâtın kabrini ziyaret ettikten sonra Nidâî Hücend'e gitti. Muslihüddîn Hücendî, Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, Hâce Ubeydullah Ahrâr gibi bazı zâtların kabirlerini ziyaret etti. Buradan Buhârâ'ya giden Nidâî, Abdülhâlik Guçduvânî ve Şâh-ı

(20) Kara, s. 107.

(21) VGMA, (Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi) **Ahmet Bican Paşa Vakfiyesi**, Defter no: 605, sıra no:76, belge no:1317; s. 56,57.

(22) Ayvansarâyî, I,262; Vasâf, II,59.

(23) Güller Nuhoğlu, "Abdullah Nidâî ve Hakkıyye Risâlesi", **Nüsha**, Yıl, 1, Sayı: 3, Güz, 2001, s. 145.

(24) Müstakimzâde Süleyman Sâdedîn, **Mecelletü'n-nisâb fi'n-Niseb ve'l-Künâ ve'l-Elkâb**, Sül Ktp., Hâlet Efendi, nr. 628, vr. 421a.

(25) Bağdatlı İsmail Paşa, **Hediyetü'l-ârifin**, Tahran, 1387, I, 484.

Nakşebend'in kabirlerini ziyaret etti. Buhârâ'dan Belh'e gitti. Burada bazı zâtların kabrini ziyâret ettikten sonra Horasan'a ulaştı. Ferîdüddîn-i Attar, Bâyezîd-i Bistâmî gibi meşhur mutasavvıfların kabrini ziyâret etti. Horasan'dan Irak'a geçen Nidâî, İsfahan'da Sâib'in, Şiraz'da Hâfız'ın, Şeyh Sa'dî'nin kabirlerini ziyâret ettikten sonra Bağdat'a gitti. İmâm-ı A'zam'ın kabrinin bulunduğu çevrede bir müddet ikamet etti. Bu esnada Cüneyd-i Bağdâdî, Ma'rûf-ı Kerhî, Abdülkadir-i Geylânî, Şiblî, Hallâc-ı Mansur gibi bu mahalde tanınmış şahsiyetlerin kabrini ziyâret etti. Nidâî, Kerkük, Musul, Halep'ten geçerek Şam'a gitti. Burada bir süre Hâce Muhammed Belhî'nin hizmetinde bulunduktan sonra Kudüs'e oradan da Mekke-i Mükerrreme ve Ravza-i Mutahhara'ya ulaştı. Üç defa hac farızasını ifâ etti. Nidâî, eserinde ifâde ettiği gibi şehir şehir, iklim iklim dolaşarak kırk beş yıl uzun seyahatlerde bulundu. Bütün bu yolculuklardaki maksadının ise, ehlullâhı aramak olduğunu söyler.

Nidâî, gerçekleştirdiği uzun seyahatlerinin ardından İstanbul'a geldi. Eyüp'e yerleşti. Kendisi Doğu Türkistan kökenli olduğu için aynı etnik kökenli dervişlerin kaldığı Eyüp'teki Kalenderhâne Tekkesi ile irtibat kurdu.⁽²⁶⁾ Onun zâhirî ve bâtinî ilimlerdeki otoritesini gören Lâ'lîzâde Abdülbâkî (ö.1159/1746) Kalenderhâne Tekkesi'ne onu şeyh olarak görevlendirdi.

Nidâî'nin hayatında etkisi olan şahsiyetlerden biri Lâ'lîzâde Abdülbâkî, diğeri Murtazâ Efendi'dir. Her ikisi de Osmanlı döneminde önemli mevkilerde olan kişilerdir.⁽²⁷⁾

Nidâî adı geçen tekkede bir süre şeyh olarak görev yaptı. Fakat vakfiyede tekkenin şeyhliğinin bekarlara verilmesi şart koşulduğu için, Nidâî de evlenmeyi arzu edince Kalenderhâne şeyhliğini bıraktı.⁽²⁸⁾ Nidâî'nin Kalenderhâne Tekkesi'nden ay-

Resim 9; Abdullah Kaşgari ve oğlu Ubeydullah Efendi'nin kabirleri

rıldığı günlerde Murtazâ Efendi gördüğü rüya üzere bir câmi ve yanında bir tekke inşa ettirip buranın Nakşbendiyye tarîkatı müntesiplerine verilmesini istedi. Böylece Nidâî, Murtazâ Efendi'nin yaptırmış olduğu bu tekkenin ilk post-nişini olmuştur.⁽²⁹⁾ 7 Sefer 1174/19 Eylül 1760 tarihindeki vefâtına kadar bu tekkede şeyhlik yaptı.

Nidâî, kalender hayat tarzının katı kurallarına alışamadığı için, mücerredlik erkânına uymak istemediğinden Kalenderhâne'deki şeyhlik vazifesinden ayrılmıştır. Bu yönüyle her iki tekkede de Türkistan kökenli dervişlerin bulunmasına rağmen birbirinden oldukça farklı tasavvufî anlayışların olduğu görülmektedir. Kalenderhâne Tekkesi, Nakşbendîliğin Kalenderîlik-

(26) Thierry Zarcone, "Kâşgarî Tekkesi", DBIA, IV, 485.

(27) Klaus Kreiser, "Kâşgarî Tekyesi-Ein Istanbuler Nakşbandî-Konvent Und Sein Stifter", Naqshbandis, Varia Turcica XVIII, 1990, s.334.

(28) Hüseyin Ayvansarâyî, Mecmûa-i Tevârih, Hazırlayanlar: Fahri Ç. Derin- Vahid Çabuk, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1985, s. 269; Vassaf, II,58.

(29) Ayvansarâyî, I,260.

Resim 10; Abdullah Kaşgari'nin Türbesi

Resim 11: İsa Geylânî'nin Türbesi (İstanbul Arkeoloji Müzesi Negatif arşivi Entümen 1942)

le karışmış biçimini temsil ederken, Kâşgarî Tekkesi Nakşîliğün kurallarına birebir uyulan şeklini temsil etmektedir.⁽³⁰⁾ Bütün bunların sonucunda da Nidâî'nin, Kâşgarî Tekkesi'nde şeyhlik yaptığı dönemde Nakşîliğün Kalenderî geleneklerinden uzaklaşmış olması ve toplumsal örgütlenmesini ailevî temeller üzerine dayandırmış olması ile tarikat anlayışında farklı bir versiyonun ortaya çıktığı görülmektedir.⁽³¹⁾

Abdulah Nidâî hem Nakşî- Kâsânî, hem de Kalenderî'dir. *Risâle-i Hakkıyye* adlı eserinde Hz. Peygamber'den itibaren kendisine kadar gelen Nakşîbendî silsilesini vermiştir.

Nidâî'nin kütüphanelerde tespit edilen Farsça iki eseri vardır. Bunlardan biri mensur nitelikte olan *Risâle-i Hakkıyye* diğeri manzum nitelikte olan *Dîvân'*ıdır. Bu iki eserin de bir çok nüshaları mevcuttur. *Risâle-i Hakkıyye*'nin Osmanlıca tercümelemi vardır. Abdulah Nidâî vefât edince, yerine oğlu Ubeydullah Efendi geçti.

2-Ubeydullah Efendi (Ö.1184/1770): Ubeydullah Efendi, Abdulah Kâşgarî'nin oğludur. Kâşgarî Dergâhında babasından sonra ikinci postnişîn olarak şeyhlik yapmıştır. Ubeydullah Efendi on sene bu görevde kalmış, 1184/1770'te kırk beş yaşında vefât etmiştir. Dergâhun içinde babası

için yaptırılan türbede onun yanına defnedilmiştir.⁽³²⁾

3-İsâ Efendi (Ö.1206/1791): İsâ Efendi, tekkenin câmi imâmı iken, Ubeydullah Efendi'nin âhirete intikâlinden sonra Kâşgarî Dergâhı'nda şeyh olmuştur.⁽³³⁾ Kur'ân-ı Kerîm, tecvîd ve kırate dâir ilimlerde de mâhir bir zât idi. 90 yaşında 1206/1791'de vefat etti.⁽³⁴⁾ Sultan III.Selim Kâşgarî Dergâhı avlusuna İsâ Efendi için özel türbe yaptırdı.⁽³⁵⁾

4-Mehmed Efendi (Ö.1208/1793): Mehmed Efendi, İsâ Geylânî'nin vefâtından sonra, dördüncü postnişîn olarak Kâşgarî Dergâhı şeyhi olmuş, iki sene bu vazîfede kalmıştır. Çelebi Efendi olarak da bilinen Mehmed Efendi altmış üç yaşında 1208/1793'te vefat etti.⁽³⁶⁾

5-İsmâil Efendi (Ö. 1212/ 1797): Abdullâh Efendi zamânında kahvecilik hizmetiyle meşgûl iken onun halîfesi oldu. İsmâil Efendi, Kâşgarî Tekkesi'nde Mehmed Efendi'den sonra beşinci postnişîn olarak dört yıl şeyhlik makâmında bulundu. 1212/1797'de vefât etti.⁽³⁷⁾ Tekkenin haziresine defnedildi.

6-Nidâî Abdullah Efendi (Ö.1213/1798): Abdullâh Kâşgarî'nin torunudur. Kâşgarî Tekkesi'nde altıncı postnişîn olarak on dört ay şeyhlik görevini üstlenmiştir. Yirmi iki yaşında 7 Rabi'ül-evvel 1213/1798'de dâr-ı bekâyâ irtihâl etti.⁽³⁸⁾

7- Hâce Lütfullah Efendi (Ö.1220/1805): Kendisi önceleri Eyüpsultan'ın türbedarlığı görevi ile iştiğal ediyordu. Kâşgarî Tekkesi'ne şeyh oldu. 1220/1805'de vefât etti.⁽³⁹⁾

8-Hâce Mehmed Eşref Efendi (Ö.1257/1841): Abdullâh Kâşgarî'nin torunudur. On dört yaşında iken Kâşgarî Tekkesi'nde şeyh oldu. Yaşı küçük olduğundan görevinin ilk yıllarında bu dergâha Hüdâverdi Efendi vekil hoca olarak tâyin

(30) Thierry Zarcone "Kâşgarî Tekkesi", *DBİA*, IV,485.

(31) Ekrem Işın, "Nakşîbendîlik", *DBİA*, VI, 36.

(32) Vassâf, II,58; Ayvansarâyî, I,261; Süreyyâ, III, 382; Zâkir Şükri Efendi, *İstanbul'daki Tekyelerin Tarihleri, Bânileri ve Semtleri*, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı K.75,vr.32.

(33) Süreyyâ, III,382; Vassâf, II,58; Ayvansarâyî, I,261; Zâkir Şükri Efendi, vr. 32.

(34) CSRA, (Cemaleddin Server Revnakoğlu Arşivi), Dosya no: 89; Vassâf, II,58.

(35) Ayvansarâyî, I,262; Vassâf, II,59.

(36) Ayvansarâyî, I,262; Vassâf, II,59; Süreyyâ, III, 415; Zâkir Şükri Efendi, vr.32.

(37) Ayvansarâyî, I,262; Vassâf, II,59; Süreyyâ, III, 382; Zâkir Şükri Efendi, vr.32.

(38) Ayvansarâyî, I,262; Vassâf, II,59; Süreyyâ, III,382; Zâkir Şükri Efendi, vr.32.

(39) Ayvansarâyî, I,262; Süreyyâ, III, 382; Zâkir Şükri Efendi, vr.32.

edilmiştir. 1257/1841'de vefat etti.⁽⁴⁰⁾

9-Mehmed Âşir Efendi (Ö. 1320/1902): Mehmed Âşir Efendi, Kâşgarî Tekkesi'nde şeyh olmasının yanında aynı zamanda Meclis-i meşâyih'in üyelerindedir.⁽⁴¹⁾ Mehmed Âşir Efendi'nin Meclis-i meşâyih'in itibarlı üyesi olması hasebiyle⁽⁴²⁾ tekkenin tanınmasında etkisinin olduğunu söyleyebiliriz.

10- Mehmed Bahâeddin Efendi (Ö.1337/1918): Tekkenin son şeyhlerinden biridir. 1337/1918'de vefât etti.⁽⁴³⁾ Bahâeddin Efendi ve ailesi hakkında bilgilere yer verilen 1332 tarihli arşiv belgesinde⁽⁴⁴⁾ onun Sinop'ta sürgün kaldığından bahsedilmektedir.

11-Abdülhakim Arvâsî (1865-1943): Kâşgarî Dergâhı'nın son şeyhi olan Abdülhakim Arvâsî 1281/1864 yılında vaktiyle Hakkari'ye, şimdi Van'a bağlı Başkale kazasında doğdu.⁽⁴⁵⁾ Arvâsî, ilk dinî tahsilini babasından da aldı. İbtidâî ve Rüşdiye'yi memleketi olan Başkale'de okudu. Daha sonra Van civârında zamânının tanınmış âlimlerinden dinî ve fen ilimlerinde icâzet aldı.⁽⁴⁶⁾ Tahsilini tamamlamasının ardından memleketi Başkale'ye döndü. Kendisine kalan mirasla burada bir medrese yaptırdı. Ayrıca mevcut kitaplara ilâvelerle zengin bir kütüphane kurdu yirmi dokuz yıl bu medresede ders okuttu. Hem zâhirî hem batinî ilimlerde pek çok insanın yetişmesinde katkıda bulundu.

I.Dünya Savaşının olduğu yıllara gelindiğinde Arvâsî'nin kurduğu bu, çoğu el yazmalardan müteşekkil 3000 kadar esere sahip olan kütüphane yakıldı, yaptırdığı medrese yıkıldı. Yine bu savaşta Arvâsî, talebe ve yakınlarından pek çoğunu kaybetti.⁽⁴⁷⁾

1332/1913 yılında Ruslar ve Ermeni birlikleri tekrar Doğu bölgelerini işgal etmeye başladı. Bunun üzerine Arvâsî, yüz

elli kişilik akraba ve ailesiyle birlikte daha emin bir yere göç etmek zorunda kaldı. Musul, Adana, Halep, Eskişehir'e gittiler. Yorucu yolculuğun ardından İstanbul'a ulaştılar.⁽⁴⁸⁾ Bir süre Eyüp'teki Yazılı medresede ikamet ettiler.⁽⁴⁹⁾ O günlerde Kâşgarî Tekkesi şeyhi Behâeddin Efendi daha önce vefat ettiği için onun vefatından sonra buradaki makam boşalmış vekâleten Eyüp'teki Hâtûnîye Dergâhı şeyhlerinden Sâadettin Ceylân Efendi Kâşgarî Tekkesi'nde imamlık vazifesi yapmıştır.⁽⁵⁰⁾

Arvâsî, Kâşgarî Dergâhı şeyhliğine tâyin edilince dergâhın aslî vazifesi belli olmuş oldu. Dergâhtaki şeyhlik göreviyle beraber, Kâşgarî Câmii'ndeki imam-hatiplik vazifesi kendisine verildi.⁽⁵¹⁾ Kâşgarî Tekkesi'ndeki görevinin yanı sıra Medresetü'l mütehsisîn'e tasavvuf müderrisi olarak görevlendirildi.⁽⁵²⁾ Vefa Lisesi'nde bir süre öğretmenlik yaptı.⁽⁵³⁾ Tevhid-i Tedrisat Kanunu, tekkelerin kapatılması ile ilgili kanun gereğince müderrislik ve şeyhlik görevi sona erdi. Bu dönemden sonra Beyoğlu Ağa Câmii, Beyazıt, Fatih, Eyüpsultan gibi İstanbul'un çeşitli câmilerinde vaazlarına devam etti.⁽⁵⁴⁾

Menemen hadisesinde kendisinin de ilgisiz olduğu gerekçesiyle tutuklandı. Ancak bu olayla herhangi bir ilgisinin olmadığı anlaşılınca 12 Şubat 1931 tarihinde berat etti.⁽⁵⁵⁾ 18.09.1943'te alınan karar gereği İzmir'e gönderildi. Bir süre burada kaldı, daha sonra Ankara'ya gitmesine izin verildi. 27.11.1943'te Ankara'da vefât etti.⁽⁵⁶⁾ Ankara'daki Bağlum mezarlığına defnedildi.

Arvâsî, kendisinden sonra yerine şeyh olabilecek kişiyi belirledi. Muhammed Sıddîk Efendi'ye hilâfet verdi.⁽⁵⁷⁾ Aynı zamanda Van Müftüsü olan bu kişi, I. Dünya sa-

Resim 12; Abdülhakim Arvasi ve Necip Fazıl Kısakürek

(40) Ayvansarayî, I,262; Süreyyâ, III, 382; Zâkir Şükri Efendi, vr.32.

(41) Sâlnâme-i Devlet-i Âliye-i Osmâniye, 56. sene, yıl. 1318, s. 172.

(42) Kreiser, s. 334.

(43) Zarccone, Thierry, a.g.m., *Anatolia Moderna (Yeni Anadolu)*, c. II, 164,165.

(44) BOA, DH.EUM.MH. sıra nr. 467, dosya nr. 84, gömlek nr. 106.

(45) Vassâf, II,59.

(46) Abdullatif Uyan *Menkibelerle İslâm Meşhurları Ansiklopedisi*, I,38.

(47) Uyan, I,38,39.

(48) Vassâf, II,60.

(49) Uyan, I,45; Nihat Azamat, "Abdülhakim Arvâsî", *DİA*, I,211.

(50) Kadir Mısıroğlu, *Kurtuluş Savaşında Sarıklı Mücahidler*, İstanbul: Sebül Yay.,1967,s. 293.

(51) Vassâf, II, 60; Uyan, I,46.

(52) Vassâf, II,60.

(53) Hüseyin Hilmi Işık *Eshâb-ı Kirâm*, İstanbul, 1988, s. 291

(54) Uyan, I,51.

(55) Azamat, a.g.m., *DİA*, I,211.

(56) H.Hilmi Işık *Eshâb-ı Kirâm*, s. 165,166; Necip Fazıl, *O ve Ben*, 20. Baskı, İstanbul: Büyük Doğu Yay., 2002,, s. 215,216.

(57) Vassâf, II,60; Uyan, I,50.

vaşında Ermeniler tarafından şehid edildi. Adı geçen kişi haricinde bazı kimselere hatm-i hacegân yaptırma izni vermiştir, ama hilâfet vermemiştir. Dolayısıyla kendisinden sonra tarikat silsilesi inkırâza uğramıştır.⁽⁵⁸⁾

Necip Fazıl, Hilmi Işık gibi pek çok sanat, edebiyat ve fikir adamı üzerinde derin tesirler uyandırmış mutasavvıflardan biridir.⁽⁵⁹⁾ Cumhuriyet döneminin önemli ilim, fikir ve sanat adamlarından biri olan Necip Fazıl'ın kendisiyle tanışması, ondan etkilenmesi, sohbetlerinde bulunması Arvâsî'nin geniş bir kitle tarafından tanınmasına da vesile oldu.⁽⁶⁰⁾

Tarikat silsilesi mürşidi Seyyid Fehîm, Seyyid Muhammed Sâlih ve Seyyid Tâhâ vasıtasıyla Nakşbendiyye tarikatının Hâli-diyye kolunun kurucusu olan Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî'ye kadar ulaşır.⁽⁶¹⁾

Râbita-i Şerîfe, er-Riyâzû't- Tasavvufiyye, Mevlid'in Meşrûiyeti ve zuhûru, Zikrin Âdâbı, Eshâb-ı Kirâm, Ecdâd-ı Nebî, Sefer-i Âhiret, Keşkül, İslâm Hukuku, Tesbih Kullanmanın Meşrûiyeti ve zuhûru, Küfr ve Kebâir, Namaz Risâlesi, Sevânihu'l- Efkâr ve Sevâmihu'l- Enzâr adında risâle ve eserleri vardır.

Kâşgarî Tekkesi'nde Temsil Edilen Tarikat Kolları:

Tekke, kurucu Murtazâ Efendi tarafından Nakşbendiyye tarikatı mensuplarına tahsis edildiği için, kuruluşundan tekkelere kapatıldığı 1925'e kadar Nakşbendiyye tarikatının kolları tekkede faaliyetlerini yürütmüştür. Tekenin bir de câmisinin olması hasebiyle özelde Nakşbendiyye tarikatı müntesiplerine tahsis edilse de genelde bütün Müslümanların kullanımına açık tutulmuştur. Kâşgar'dan gelen Nidâî'nin, Gılan'dan gelen İsâ Geylânî'nin, Van'dan gelen Arvâsî'nin tekkede şeyh olmaları ile, aslında birbirinden farklı coğrafî alandaki kültürel unsurların da tekkede etkili oldu-

ğunu söyleyebiliriz.

Tekkenin ilk şeyhi olan Abdullah Kâşgarî'nin Kâsânîliğe bağlı olması ile Kâsâniyye, tekkenin son şeyhi Abdülhakim Arvâsî'nin Hâlidî olması ile de Hâli-diyye kolları Kâşgarî Dergâhı'nda temsil edilmiştir. Tekkenin kurucusu Murtazâ Efendi, Nakşbendiyye tarikatının Müceddiyye koluna intisablıdır; fakat onun tekkede herhangi bir tarikat faaliyeti olmadığı için Müceddiyye kolunun tekkede temsil edildiğini söyleyemeyiz.

1- Kâsâniyye: Nakşbendiliğin Kâsâniyye kolu, Mahdûm-ı A'zam olarak bilinen Ahmed el-Kâsânî'nin (ö.949/1542) vasıtasıyla Buhârâ, Fergana, Semerkand gibi şehirlerde temsil edilen bir tarikatıdır. Ahmed Kâsânî'nin vefatından sonra, onun halifelerinin faaliyetleri neticesinde Orta Asya, Doğu Türkistan, Kuzey Hindistan, Belh, Şam, ve İstanbul'da yayılmıştır.⁽⁶²⁾ Kâşgarî Tekkesi ile birlikte İstanbul gibi muhtelif şehirlerde bulunan Kalenderhânelerde barınan dervişler genellikle Nakşbendiliğin Kâsâniyye koluna müntesiptirler⁽⁶³⁾

2- Hâli-diyye: Kuzey Kafkasya, Irak, İran, Suriye, Arap ülkeleri, Türkiye'de ise Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yayılan Nakşbendiliğin Hâli-diyye⁽⁶⁷⁾ kolu, Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî(1242/1826)'ye nisbet edilmiştir.⁽⁶⁵⁾ Silsilesi, tarikat anlayışı sebebiyle Nakşbendiyye tarikatının bir devamı niteliğindedir.⁽⁶⁶⁾ Fıkıh ve hadis temeline dayalı tasavvuf anlayışı nedeniyle Osmanlı ilmiyye sınıfı içinde rağbet gören bir tarikat olmuştur.⁽⁶⁷⁾

XVIII. yüzyılda kurulan Kâşgarî Dergâhı iki asrı geçkin bir geçmişinin olması hasebiyle târihî bir özelliğe sahiptir. Kuruluşu itibâriyle Nakşbendiyye tarikatı müntesiplerine tahsis edilen tekke, İstanbul'da Nakşbendiliğin yayılmasında etkili olan tarikat merkezlerinden biridir. Tekkenin ilk

(58) Uyan, I,50,51; Necip Fazıl, *O ve Ben*, s. 211.

(59) Ahmet Güner, *Tarikatlar*, İstanbul: Milliyet Yay. 1986, s. 177.

(60) Azamat, a.g.m, I, 211, Necip Fazıl, Abdülhakim Arvâsî ile ilk görüşmesini *O ve Ben* adlı eserinde dile getirmiştir. bkz. Necip Fazıl, *O ve Ben*, s. 91-97.

(61) Vassâf, II,60.

(62) Kâsâniyye hakkında daha detaylı bilgi için bkz. Necdet Tosun, *Bahâeddin Nakşbend, Hayatı, Görüşleri Tarikatı*, İstanbul: İnsan Yay. 2002, s.180-184; a.mlf. "Kâsâniyye" *DİA*, XXIV,532-534.

(63) Kasım Kufraî, *Nakşbendiliğin Kuruluşu Ve Yayılışı*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Türkiyat Araştırma Enstitüsü Kütüphanesi, No:337, s. 176.

(64) Hamid Algar "Halidiyye" *DİA*, XV, 295,296; Süleyman Uludağ, "Anadolu'da Hâlidilik" *DİA*, XV, 296- 299.

(65) Hamid Algar, "Nakşbendiyye Tarikatı Üzerine Bibliyografik Notlar" trc: İrfan Gündüz, *İslâm Medeniyeti Mecmuası*, c.V, sayı. 3, İstanbul, 1982, c. V, sayı. 3, İstanbul, 1982, s. 42,43.

(66) İrfan Gündüz, *Gümüşhânevi Ahmed Ziyâüddin (K.S.) Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı ve Hâli-diyye Tarikatı*, İstanbul: Seha Neşriyat,1984, s. 231.

(67) Ekrem Işın, "Nakşbendilik", *DBİA*, VI,36.

şeyhi Nidaî'nin Doğu Türkistan kökenli olması dolayısıyla, tekkede Orta Asya'ya ait Türk kültür ve geleneklerin burada yaşatılmış olması bakımından da ayrı bir öneme sahiptir. İlim ehli yaşadığı dönemlerde hürmet edilen, eser veren, Abdullah Nidâî, Abdülhakim Arvâsî'nin, Osmanlı padişahlarının hürmet ettiği İsa Geylânî'nin Meclisi Meşâyih üyelerinden olan Mehmed Âşir Efendi'nin tekkede şeyh olmaları ile tekkenin ünü artmıştır. Bunun yanında son dönemde Arvâsî'nin müridlerinden Necip Fazıl ve Hilmi Işık'ın günümüzde tekkenin tanınmasında etkili oldukları söylenebilir.

Birçok tekke yangın, bakımsızlık gibi nedenlerle harâbe bir halde iken, Kâşgarî Tekkesi kurulduğu târihten beri varlığını koruyabilmiştir. Orijinal hâliyle olmasa bile, bugün harâbe olan birçok tekkeye nazaran daha bakımlı durumdadır. İslâm âleminin sayılı mânevî mekanlarından biri olan Eyüp Camii ve yabancılar tarafından değer verilen, sıkça ziyâret edilen Piyerloti arasında olması bakımından tekke, yerli yabancı pek çok kişinin dikkatini çekmektedir. Özellikle bazı yabancı araştırmacılar, bu tekkeyle ilgili müstakil makaleler yazmışlardır. Bu ve buna benzer hususlar dolayısıyla, kurulduğu târihten itibaren Kâşgarî Dergâhı geniş halk kitlelerinin ilgi gösterdiği bir kuruluş olmuştur.

KAYNAKÇA

- Algar, Hamid. "Nakşebendiyye Tarikatı Üzerine Bibliyografik Notlar" trc: İrfan Gündüz, **İslâm Medeniyeti Mecmuası**, c. V sayı: 3, İstanbul, 1982, s. 37-44.
- Algar, Hamid. "Halidîyye" **DİA**, XV. İstanbul, 1997.
- Ayvansarâyî, Hüseyin. **Hadîkatü'l- Cevâmî**, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1281.
- Ayvansarâyî, Hüseyin. **Mecmûa-i Tevârih**, hzr: Fahri Ç. Derin- Vahid Çabuk, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1985.
- Azamat, Nihat. "Abdülhakim Arvâsî" **DİA**, c.I, İstanbul, 1988.
- Bağdatlı İsmail Paşa, **Hediyyetü'l-ârifin**, c.I, Tahran, 1387.
- BOA, DH.EUM.MH. sıra nr. 467, dosya nr. 84, gömlek nr. 106.
- BOA, Kamil Kepeci Tasnifi, 6290/I, 6/1 s.300.
- CSRA, Dosya no: 89.
- Eyüp Tapu Sicil Müdürlüğü Kütük Sayfa No: 322.

- Gündüz, İrfan. **Gümüşhânevî Ahmed Ziyâüddîn (K.S.) Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı ve Hâlidîyye Tarikatı**, İstanbul: Seha Neşriyat, 1984.

- Güner, Ahmet. **Tarikatlar**, İstanbul: Milliyet Yay., 1986.

- Işık, Hüseyin Hilmi. **Eshâb- Kirâm**, İstanbul, 1988.

- Işın, Ekrem. "Nakşibendilik", **DBİA**, c.VI, İstanbul, 1994.

- İMMA, nr. 1780 Tekayâ ve Zevâyâ Vakfiyeler Defteri.

- İMMA, nr.1702 el-Hac Murtazâ Efendi Vakfiyesi.

- İşli, Esin Demirel. **İstanbul Tekkeleri Mimarisi Eklentileri Ve Restorasyonu**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), YTÜFBE, 1998.7

- Kara, (Ensari) Fahrinnisa. **İstanbul Metropoliter Alan Gelişme Sürecinde Bir Dinî Kültürel Sosyal Yerleşim Merkezi-Eyüp**, İstanbul: İTÜFBE, (Yayınlanmamış Doktora tezi), 1994.

- Kara, Mustafa. "Medeniyet Tarihimizde Tekkeler", **Türk Yurdu** 7. Devre, c.18 (50) sayı:127-128 (488-489), 1998, s. 108-115.

- Kazıcı, Ziya. "Osmanlılarda Tekkeler" **İslâm Medeniyeti Mecmuası**, c.V, sayı: 4. (Ekim 1982) s. 29-34.

- Kısakürek, Necip Fazıl. **O ve Ben**, 20. Baskı, İstanbul: Büyük Doğu Yay., 2002.

- Kreiser, Klaus "Kâşgarî Tekyesi-Ein Istanbuler Nakşbandî-Konvent Und Sein Stifter", **Naqshbandis, Varia Turcica**, XVIII, İstanbul- Paris, 1990, s.331-335.

- Kufrahi, Kasım. **Nakşbendiliğin Kuruluşu ve Yayılışı**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Türkiyat Araştırma Enstitüsü Kütüphanesi, No:337. İstanbul, 1949.

- Mısıroğlu, Kadir. **Kurtuluş Savaşında Sarıklı Mücahidler**, İstanbul: Sebil Yay.,1967.

- Müstakimzâde Süleyman Sâdedîn, **Mecelletü'n-nisâfi'n-Nisâb ve'l-Künâ ve'l-Elkâb**, Sül Ktp., Hâlet Efendi, nr. 628.

- Nuhoğlu, Güller. "Abdullah Nidâî ve Hakkîyye Risâlesi", **Nüşa**, Yıl, 1, Sayı: 3, (Güz, 2001) s. 145-152.

- Pakalın, M. Zeki. **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993.

- **Sâlnâme-i Devlet-i Âliye-i Osmâniye**, 56. sene, s.172. İstanbul: Mahmud Bey Matbaası. 1318.

- Süreyyâ, Mehmed. **Sicill-i Osmanî**, İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1308

- Tosun, Necdet. "Kâsâniyye" **DİA**, c. XXIV, İstanbul, 2001.

- Tosun, Necdet. **Bahâeddîn Nakşibend, Hayatı, Görüşleri, Tarikatı**, İstanbul: İnsan Yay. 2002.

- Uludağ, Süleyman. "Anadolu'da Hâlidîlik" **DİA**, c. XV, İstanbul, 1997

- Uyan, Abdullatif. **Menkibelerle İslâm Meşhurları Ansiklopedisi**, c.I, İstanbul:Berekât Yay., 1983.

- Vakıflar İstanbul Bölge Müdürlüğü Hayır İşleri Dosyası İ-98.

- Vassâf, Hüseyin. **Sefîne-i Evliyâ-yı Ebrâr Şerh-i Esmâr-i Esrâr**, Sül Ktp.Yazma Bağışlar, nr. 2306.

- VGMA, Ahmet Bican Paşa Vakfiyesi, Defter no: 605, sıra no:76, belge no:1317.

- Zâkir Şükrî Efendi, **İstanbul'daki Tekkelerin Tarihleri, Bânileri ve Semtleri**, İstanbul Belediyesi Atatürk Kitaplığı K.75.

- Zarcone, Thierry. "Kâşgarî Tekkesi", **DBİA**, IV. İst.1994.

- Zarcone, Thierry. "Histoire Et Croyances Des Derviches Turkestanais Et Indiens, İstanbul" **Anatolia Moderna (Yeni Anadolu)**, II, Paris- 1991. s. 160-165.

Resim 13; Murtaza Efendi Tekkesi'nin banisi Murtaza Efendi'nin Şahidesi